

bergen zijn opereeren uit het subject aandorst. En al toont Ritschl's school, als rijpste vrucht, overtuigend, hoe deze Duitsche reveil van Christelijke wetenschap steeds verder afdooft van onze heilige mysteriën, ⁷⁵⁾ toch acht ik het een opmerkelijke winste, dat het „Wij gelooven en wij belijden”, waarmee de Reformatie haar subjectief uitgangspunt koos, zoo verrassenden steun ontving uit de wijsbegeerte onzer eeuw. ⁷⁶⁾

II.

Zoo bleek dan, M. H., hoe Calvijns formeel beginsel hem niet bond aan een wereldbeschouwing, die akosmisch de kunst uitsloot, en integendeel een ontologie en kosmologie te zijnen dienste stelde, waarin het rijk van het Schoone eere van Godswege had; maar zonder meer biedt ons dit nog geen maatstaf voor de richting, waarin het Calvinisme op dit terrein de geesten bewerkt heeft. Ik ga daarom thans materieel de eigenaardige karaktertrekken van het Calvinisme ondervragen, om te vernemen, in hoeverre deze de ontwikkeling van het kunstleven in de hand werkten of inwerkten op zijn verloop.

En dan sta op den voorgrond de Calvinistische vrijmaking van staat en maatschappij uit de boeien der kerk. Sedert Constantijn de kerk van Christus waande te sterken door haar in een staatskerk om te zetten, sproot uit deze tegen-Schriftuurlijke theorie velerlei kwaad. Uit den staat sloop de wereld in het kerkelijk organisme en door het kerkelijk organisme wierd een kerkelijk net om staat en maatschappij gespannen. Begunstigd door het zwakke politiek en sociaal gestel der toenmalige Germaansche en Gallische volken, leidde dit er heen, om de staatskerk al spoedig in kerkstaat om te zetten; en kwalijk kan ontkend, dat aan het einde der Middeleeuwen schier geheel de maatschappelijke levensuiting, en zoo ook de Kunst, een veel te kerkelijk karakter droeg. Zelfs de Renaissance miste de kracht om aan dezen tooverschijn te ontkomen, en al drong in de schepingen der Van Eyks meer realiteit van karakter en detail, en al herschonk het Italiaansche palet natuur en actie aan de menschelijke gestalten, toch bleef beider kunst zich bij voorkeur in de kerkelijke sfeer bewegen. Koninklijk vrijgemaakt wierd de kunst door de Renaissance niet. Die volledige vrij-